

Orta Doğu'da Demografya Savaşı: Mülteciler Sorunu ve İsrail'in Nüfus İkilemi

Hakan Güneş

Oslo Barış Süreci birkaç etaptan geçerek tarafları tam anlaşmanın eşiğine getirmişken yeniden çıkmaza -halen sürmekte olan- İkinci İntifada dönemine girildi. İkinci İntifada dördüncü yılını sürdürürken İsrail'de Hükümet değişti. İşçi Partisi Lideri Ehud Barak'ın yerine gelen Ariel Şaron ikinci kez de seçilmeyi başardı ve 11 Eylül'ün yarattığı uluslararası ortamı kendi lehine sonuna dek kullandı. Şimdi ABD bir kez daha devrede ve yeni bir "Yol Haritası" ile "görüşmelere" yol gösteriyor.

Filistin mücadelesinde bazı konular sıradanlıkla ve sorgulanmazlıkla aynı anlama gelecek şekilde baskınlık kazandı. Bunların başında sivilleri hedef alan intihar saldırıları geliyor. Bu eylemlerin haklılığı, terör sıfatıyla nitelendirilip nitelendirilemeyeceği maalesef tartışılan konular arasında. Sol da bundan pek azade görünmüyor. Oysa Marksist ya da Marksist yönelimli sol hareketin -kır ve kent gerilla hareketleri dahil- 150 yıllık tarihinde ortaya konan pratikte şiddetin niteliği ve biçimi Filistin'deki anlayışa onay verme şansı tanımaz. Belki daha da önemlisi eğer yakın ya da orta vadede bir barış olanağı aranacaksa ve eğer bu İsraililerin topyekun Filistin'den sökülüp atılması planı dışında bir seçenekle gerçekleştirilecekse, o zaman iki tarafın ortak-ışgüdümlü bir barış planı yaratmaktan başka seçeneği yok.

Filistin sorununa bakarken barış, bir arada yaşama ve sosyalizm için mücadele edenleri, bu amaçlara uygun davranışları ve davranışları ayırt edebilmek son derece önemli. Geçtiğimiz dönemde barış sürecini tıkayan anlaşmazlık iki ana konu etrafında düğümlenmişti. Birinci konu Kudüs'ün

statüsü ve taksimi ikinci sorun ise Filistinli mültecilerin dönüş hakkı meselesi idi. Bugün Ariel Şaron'un bu iki maddeden daha fazla konuda uzlaşmazlık gösterdiği bir gerçek. Ancak terk edilen barış masasında bu iki temel sorunun kalması ve iki tarafta da barış yanlılarının dahi bu konularda mutabakat sağlayamamaları bu konulara dikkat çekmemizi gerekli kılıyor. Çünkü yeniden barış seçeneğini güçlü kılmak için özellikle bu iki konuda inandırıcı ama daha önemlisi iki tarafın sol güçlerinin mutabık olabileceği bir yaklaşım şarttır.

Konuyu daha çok uluslararası (ABD'nin bölge politikası) ve bölgesel dinamikler eşliğindeki analizlerden okuyan ve öğrenen Türkiye akademisi ve solundan bu konuda bir nebze ayrılarak İsrail ve Filistin toplumsal gerçekliklerine, siyaset sosyolojilerine bakarak, günümüz çatışma ve barış dinamiklerini açıklamaya çalışacağız. Odak noktamız yüzeyde süren savaşı derinden belirleyen bir başka savaş; demografya savaşı olacak. İster iki taraflı (federal) isterse iki toplumlu üniter bir Filistin(/İsrail) devleti hayali kurulsun her durumda iki toplumun solu ve barış yanlıları bu konuda yeni bir formülasyon geliştirmek durumundalar. Bu konudaki yaklaşımların analizine geçmeden demografya savaşı ve bu savaşın özellikle İsrail cenahındaki tarihsel seyrini anlamamız yararlı olabilir ve bu bakımdan barış görüşmelerindeki yaklaşımların iz sürümleri, konunun tarihsel ve güncel boyutları arasındaki bağları kurmamıza yardımcı olabilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse demografya savaşı diye adlandırdığımız olgunun iki boyutu vardır. Birinci boyut İsrail Devleti'nin kendi varlık koşulu saydığı ülke içindeki Yahudi çoğunluğu koruma anlayışı ile, ikinci boyut ise Filistinli Arapların dönüş hakkını kullanmak konusundaki dirençleriyle ilgilidir. Bu iki boyutun ele alınması ile birlikte ortaya koyacağımız bir tez işlenecektir: Bir Yahudi devleti olarak kurulan ve Siyonist ideolojinin devletin anayasal temelini oluşturduğu İsrail'in kendi içindeki Arap nüfusun artış oranı konusunda dahi tahammüllü davranmadığı gerçeği ile, elli yıldır mülteci kamplarında ve diasporada bir gün dönüş ümidi ile yaşayan ve bu haklarından vazgeçmeyi düşünmeyen Filistinli mültecilerin durumu arasında uzlaşmaz bir çelişki mevcuttur. Bu çelişki, önümüzdeki dönem yeniden bir gerçekçi bir barış sürecine girildiğinde Barış Sürecinin tümüyle tıkanması, ya da daha ileri giderek, kısmi ya da bölgesel bir savaşın meydana gelmesi ihtimalinin en önemli etmenini oluşturacaktır. Dolayısıyla Filistin devletinin kurulması dahi Filistin sorunu-

nun ancak bir kısmını çözecek, savaş ve gerilim sürmeye devam edecektir. Bize göre Şaron'un ördüğü duvar demografya savaşında İsrail devletinin kale sınırlarını fiilen belirleme amacındadır. İsrail "Kale"yi ördükten sonra sınırlı egemenlik alanı bırakılan bir Filistin devletini yeniden konuşmaya başlayacaktır. İsrail için kabul edilmez olan zayıf bir Filistin devletinin kurulması değil, 1967 sınırları ötesinde oluşturulan yerleşimlerin büyük kısmını vermeksizin kendi sınırları içindeki nüfus ağırlığını zedeleyecek tekliflerdir. Bu tekliflerin başında da şüphesiz Filistinli mültecilerin yurtlarına geri dönüş hakkı gelmektedir.

Geçtiğimiz dönemde Barış Süreci Kudüs'ün statüsü ve Filistin devletinin ilanı gibi yine önemli olan bir konudan değil, mültecilerin dönüş hakkı konusundaki anlaşmazlıktan tıkanmıştı. Diğer başlıklardaki tıkanma er ya da geç aşılabilme olanaklarına sahipken mültecilerin talepleri ile İsrail devletinin kendi içinde yek vücut savunduğu Yahudi bir İsrail tezi arasındaki uzlaşmaz çelişki, ancak mültecilerin taleplerinden çeşitli biçimlerde ve tedrici olarak vazgeçirilmeleri durumunda savaş ya da benzeri bir çatışmaya vardırılmadan sonuçlandırılabilirdi. Bu arada bir parantez açarak, sürecin bir savaş boyutuna tırmanma ihtimalinin, uluslararası ve bölgesel konjonktür nedeniyle zayıf bir olasılık olmakla birlikte, Filistinlilerin dönüş hakkından vazgeçirilmeleri olasılığının da son derece zayıf olduğunu belirtelim.

İsrail-Filistin Barış Süreci İsrail ve Filistin dışında diğer Arap devletleri ve uluslararası güçlerin etkilendiği ve etkilediği bir süreçtir. Bu süreç yine hem Filistin hem de İsrail iç politikasının birinci gündemi olarak ülkeler içindeki iç siyasal rekabetin zemini ve taktik bir aracı olarak da anlam taşır. Bu nedenlerle İsrail-Filistin barış görüşmelerinin bir maddesi ya da tümü üzerinde yapılacak bir analiz tek bir boyuta gereğinden fazla önem atfetmemelidir. Örneğin bütün süreci değişmeyen bir sağ Siyonist politikanın oyun alanı olarak yorumlamak, ya da her şeyi ABD'nin planladığını söylemek çok etmenli bu sorunu gerçekten indirgemek anlamına gelir. Bu nedenle yazı, her ne kadar Barış Sürecinin yalnızca belli bir başlığına odaklanıyor ise de sorunun görünen ve iddia edilen söylemlerinden çok arkasında yatan sosyal belirleyicilerine başvuruyor. Başka bir deyişle İsrail politikası denirken İsrail'deki "A" ya da "B" partisinin değil İsrail'in devlet politikası haline gelmiş siyaseti kastediliyor. Aynı şekilde Filistinli mülteciler derken de mülteciler topluluğunun artık gelenekselleşmiş, yerleşik hale gelmiş durum, değer ve bakışlarını vermeye

çalışılıyor. Önem taşıyan tikel görüş ve durumlar ise daha çok uçların sınırlarını tespit etmede kullanılmıştır. Örneğin İsrail'deki barış yanlısı hareketin sözcülerinin söyledikleri İsrail'in resmi politikasının emareleri olarak değil, ancak İsrail politikasının esneme sınırını tayin için gündeme getirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde konunun güncel bağlamı ortaya konuluyor. İsrail ve Filistin taraflarının mülteciler sorunu konusundaki tutumu ABD'nin getirdiği öneriye verdikleri reaksiyonlar etrafında ele alınıyor. Bu başlıkta Arap ülkelerinin konuya yaklaşımı ile İsrail ve Filistin taraflarının iç ayrımlarına da, konuyu etkileme oranları ölçüsünde da kısmen değiniliyor.

Sorunun genel bir panoramasını çizen ilk bölümün ardından İsrail tarafının uzlaşmaz tutumun tarihsel geri planı 1948 öncesi Siyonist nüfus politikası ile anlaşılır kılınmaya çalışılıyor. Bu geri plan Siyonizm'in İsrail'in mevcut siyasal tutumunu belirleyen ana paradigma olması itibarıyla önem taşıyor.

Ardından sorunun diğer tarafına geçilerek 1948 sonrasında topraklarından sürülen Filistinli diasporanın oluşturduğu toplam nüfus, ülke dağılımları, yaşam koşulları ve dönüş hakkına bakışları ile birlikte resmedilmeye çalışılıyor. Bu kısımları uluslararası sözleşmelerde Filistinlerin dönüş hakkının nasıl ele alındığı ve bugünkü tartışmalara dayanak yapılan BM kararlarının neler söylediğini anlatan bir bölüm izliyor. Bu bölümde de 1967 sonrasında ABD ve SSCB'nin konuya yaklaşımları bugünkü yaklaşımlarla kıyaslanarak ele alınıyor.

Filistinli mültecilerin bugünkü tutumuna ışık tutan tarihsel geçmişin ele alınmasının ardından, çalışmamız İsrail Devleti'nin kuruluşundan itibaren kendi içinde yürüttüğü nüfus politikasına odaklanıyor. Bu bölümde ortaya konan veriler İsrail'in kendi devlet algısı ve bu algının barış görüşmelerinde mülteciler sorununun nasıl etkilediği sorusuyla çözümlenmeye çalışılıyor.

Son olarak sonuç bölümünde, açıklanan ikili boyutun giriş bölümündeki "uzlaşmaz yaklaşımlar" tezi etrafında genel bir değerlendirilmesi yapılıyor. Sonuç bölümü, güncel gelişmeleri değerlendirmekle birlikte spekülâtif tartışmaları kapsamaktan uzak durmaya çalışarak temel çıkarımlara ulaşmaya çalışıyor.

Sorunun Güncel Bağlamı

2001 yılının ilk uluslararası gündemi 2000 yılın sonbaharında kopan ve artan şiddet koşullarında devamı zorlaşan İsrail-Filistin Barış Sürecinin devamının sağlanması idi. 1993 yılında Oslo'da varılan anlaşmanın öngördüğü 5 yıllık geçiş sürecinin sonuna ge-

linmiş ancak Filistinlilerin temel anlaşmazlık konularında yol alınamaz hale gelmişti. İkinci İntifada olarak adlandırılacak olaylar, İsraili sağcı lider Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'ya yaptığı provokatif ziyaretin ardından başlamış olsa da iki tarafın yaklaşık 8 yıl aradan sonra yeniden bu kadar şiddetli bir biçimde karşı karşıya gelmesinin çok önemli başka sebepleri vardı.

İsrail, ülke içi partiler arası iç politik hesaplar ile ülkenin genel stratejik çıkarlarının birbirine karıştığı bir saik ile davranmış ve Filistinlilerin Devlet ilanını, üstelik başkenti Kudüs olan bir Filistin Devleti ilanını ipleri elinden kaçırmak biçiminde yorumlamıştı. Her pazarlıkta bir şey verirken bir şey almanın kural olduğu anlayışıyla hareket eden İsrail için, bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması ve tanınması ile Doğu Kudüs'ün kısmı ya da tümüyle verilmesinin karşılığında esaslı bir taviz koparılmalıydı. En azından iktidardaki İşçi Partisi ittifakı lideri Ehud Barak için bu böyle idi.

Filistinliler açısından Özerk Yönetim uzadıkça uzamış, 50 yılı aşkın bağımsızlık mücadelesinin en büyük özlemi olan bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması İsrail tarafının ayak sürümesi nedeniyle nihayetlenememişti. Arafat yönetimindeki merkez güçler içeride artan ekonomik sıkıntılara yanıt vermekte başarısız olduğu gibi, Hamas gibi radikal dinci örgütlerin etkileri de gün geçtikçe artmıştı. Özerk topraklar dışında bulunan ve Filistin Ulusal Hareketinin önemli bir parçası olan mültecilerin sürüldükleri bölgelerden yurtlarına dönüşü konusunda tek bir kazanım dahi sağlanamadı. Mülteciler barışın kime ne getirdiğini sorgulamakta her zamankinden daha kesin hükümlü davrandılar. Filistin kamuoyu İsrail'e belli bir güç uygulamaksızın Doğu Kudüs ve mülteciler konusunda geri adım attırmanın mümkün olmadığını anlayışına giderek daha sıcak bakmaya başlamıştı. Üstelik Güney Lübnan'dan İsrail'in çekilmesi, Hizbullah'ın gerilla savaşının bir sonucu olarak görüldüğü oranda gerilla savaşının cazibesi Filistinliler için bir kez daha gündeme gelmişti.

Görüşmeleri iki taraf açısından tıkanma noktasına getiren bu genel atmosferde iki temel konu diğer tüm anlaşmazlık maddeleriyle kıyaslandığında hayati önem taşıyordu ve vazgeçilmezler olarak gündeme getirildi: Doğu Kudüs'ün Filistinlilere verilmesi ve Filistinli mültecilerin dönüş hakkı.

ABD Başkanı Bill Clinton'un görev süresinin tamamlanmasında önce sonuca vardırma isteği ile iki tarafı uzlaşmaya ikna etmeye çalıştığı "Barış Görüşmelerine devam" önerisi Arafat ve Barak'tan yanıt bulunca 2 Ocak'ta Washington'da yeniden başladı. Clinton'un formülü genel, ancak tartışmaların kilitlendiği te-

mel konular açısından kesinlikleri olan bir biçimde gündeme geldi. Doğu Kudüs Filistinlilere bırakılacak buna karşılık Filistinliler de mültecilerin dönüş hakkından vazgeçecekti. İki tarafın da önce kabul edilemez bulduğu çerçeve daha sonra üzerinde konuşulabilecek bir zemin olarak kabul edildi. Bir bakıma İsrail Doğu Kudüs'ten, Filistinliler ise mültecilerin dönüş hakkından genel olarak vazgeçebileceklerini ortaya koymuş oldu.

Clinton'un önerisi mültecilerin dönüş hakkını, "mültecilerin İsrail'e değil, ancak Filistin Anayurdu'na dönüş hakkı" olarak ortaya koymuştu. Başka bir deyişle mülteciler, Clinton'un Barış önerisinde, hangi bölgeden sürülmüş ya da göç etmiş olursa olsun Batı Şeria ve Gazze'den oluşacak olan Filistin Devleti'ne dönebileceklerdi (The Economist, 6-12/1/2001:31).

Madrid ve Oslo'dan beri Barış Süreci'ndeki Amerikan formülasyonlarının ağırlığı ve önemi düşünüldüğünde Clinton formülasyonu her iki tarafında üzerinde bir biçimde anlaşmaya zorlanacakları bir çerçeveyi ifade ediyordu. Ancak bu kez sürecin kilitlendiği konular iki taraftaki iç politik dengelerdeki hassasiyetler de hesaba katıldığında kolay çözülebilir görünmüyor.

Tepkiler çok kesin olarak ifade edildi. Arafat'a yönelik tepkiler üç ayrı kanaldan geldi. Birincisi önemli sayıda mülteci barındıran Lübnan, Ürdün, Suriye ve Irak gibi ülkeler mültecilerin dönüş hakkının kabul etmeyen bir barışın barış olamayacağını ifade ederek Arafat yönetimine nihai bir adım atmadan önce iyi düşünmesi gerektiğini anımsattılar. İkinci itiraz, sayıları üç milyonun üzerinde bulunan ve yıllardır geri dönme özlemi ve amacıyla şartları son derece ağır olan kamplarda yaşayan Filistinli mültecilerden geldi. Mülteciler geri dönme hakkının uluslararası sözleşmeler ile bireylere tanınmış bireysel bir hak olduğunu, herhangi bir ulusal önderliğin kendileri adına böyle bir tasarrufta bulunamayacağını sözcüleri aracılığıyla net bir biçimde ifade etti (The Economist, 6-12/1/2001:31). Üçüncü tepki kanalı ise Filistinli radikal dinci ve sol örgütlerden geldi. Barış Sürecini başından beri Filistin ulusal davasına ihanet olarak sayan bu kesimler Arafat'ın Filistinini tümüyle İsrail'in kollarına atmakla suçladı.

İsrail'de de durum pek iç açıcı değildi. Washington görüşmelerinin ayrıntılarının basına yansımaları ile birlikte İsraili muhafazakar ve aşırı dinci kesimler Barak'ı suçlayarak Doğu Kudüs üzerindeki tarihsel haklardan vazgeçmenin mümkün olmayacağını belirten açıklamalar yapıldı. Doğu Kudüs'te yüz binlerce insanın katıldığı, Filistin bölgesindeki yerleşimcilerin ve aşırı dincilerin

ağırlıkta olduğu bir gösteri ile Kudüs'ün bir kısmından bile vazgeçmenin İsrail Kamuoyu için kolay kabul ettirilebilir bir iş olmadığını ortaya koydular. İsrail'de Şubat 2001'de yenilenen seçimler ve Barak karşısındaki aday olan Sağcı lider Ariel Şaron'un Barak'ın altına imza atacağı herhangi bir barış anlaşmasının kendileri tarafından tanınmayacağını ilan etmesi, tartışmaları bir anlamda İsrail seçimleri ertesine taşımış oldu.

Kudüs konusunda İsrail siyaset ve kamuoyunu iki eğilim olarak ele almak mümkünse de mültecilerin dönüş hakkı konusunda İsrail'de yönetim ister sağ isterse de merkez solda olsun, Devlet politikasında bir değişiklik olmayacak gibi görünüyor. İsrail, mültecilerin İsrail topraklarına dönüşünü hem 1947 Birleşmiş Milletler Taksim Kararı'na aykırı, hem de İsrail Devleti'nin Yahudi karakterini yok edecek ve bu nedenle de kabul edilmesi mümkün olmayan bir öneri olarak değerlendiriyor.

İsrail'e göre Madrid'te ilk adımı atılan ve Oslo'da iki tarafın imzaları ile kabul edilen Barış Konferansı kararları 1947 BM Kararının onaylanması yani biri Yahudiler diğeri Araplar için olmak üzere iki devletli Filistin topraklarının iki devlete taksim edilmesinin onaylanması anlamına geliyor. Öte yandan bir Yahudi devleti olarak kurulan Eretz İsrail'in Filistinli mültecileri bir biçimde kabul etmesi durumunda ortaya çıkacak demografik tablo, İsrail devletinin Yahudi karakterinin kaybolması anlamına geleceğinden , yukarıda bahsettiğimiz hukuki dayanak olmasa dahi , mültecilerin İsrail'e dönüşü reel olarak kabul edilebilir bir öneri olmaktan çıkıyor. Üstelik bu konuda İsrail'in parçalı siyasal güçler tablosunda tek aykırı ses olmadığı da eklemeliyiz.

Amos Oz ve A.B. Yehoshua'nın da aralarında bulunduğu barış yanlısı girişimlerde adlarına hep rastlanan sol tandanslı İsraili aydınların "Filistin Liderliğine" adlı açık mektupları barış konusunda en açık olan tarafın bile mültecilerin İsrail'e dönüşünü yerine getirilmesi imkansız bir talep olarak değerlendirdiklerinin iyi bir örneğini oluşturuyor. Aydınlar yayınladıkları bu açık mektupta Barış görüşmelerinde Barak'ın mülteciler konusundaki pozisyonunu desteklediklerini belirtiyor. Mektupta, mültecilerin İsrail devleti sınırları içine dönüşünün kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirterek böyle bir dönüşü kabul etmenin açık olarak İsrail Devletini elimine etmek anlamı taşıyacağını ifade ediyorlar. İsrail solunun barış konusundaki en açık fikirli taraflarından olan Meretz Partisi Lideri Yossi Sarid daha da açık ifade ediyor:

İsrail Kudüs'teki kutsal tepeye sahip olmadan (doğu Kudüs'ü verecek) yaşamaya devam edebilir ancak dönüş hakkını tanıdığı takdirde yaşaması mümkün değildir. Filistinlilerin bu konuda ısrar etmeleri durumunda bir barış olma olasılığı yoktur. (The Economist, 6-12/1/2001:32)

Bugüne kadar barış için var güçleri ile çalışmış ve İsrail içindeki Arap nüfusun hakları konusunda da eşitlikçi politikalar izlemiş, hatta onlarla seçim ittifakı dahi yapmış İsrail solunun tavrının böyle olması demografya savaşının derinliğine işaret eder.

Ancak dönüş hakkının ilgası ya da bir biçimde reddi de, büyük bir kısmı son otuz yılını kamplarda geçirmiş, barış gemilerinin adını bile “dönüş” (al Awda) koymuş, dönüş üzerine ciltler dolusu öykü, roman ve şiir yazmış ve sayıları mevcut Filistin topraklarındaki ulusdaşlarının sayısını aşan bir topluluk olan Filistin diasporası için de kabul edilebilir bir durum değil. Mültecilerin dönüş hakkından feragat etmesini isteyen ABD Planı Arafat'ın kendi örgütünün üyeleri tarafından dahi reddedilmiş durumda. Başka bir deyişle Filistin Arafat önderliğinin verili güçsüz durumunda Filistin Devletinin kurulmasının bir diyeti olarak gündemine almış görüldüğü Doğu Kudüs'e karşılık mültecilerin dönüş hakkından vazgeçme formülü Filistin'de hemen tüm kesimler tarafından kabul edilmez bulunuyor.

Ülkesindeki ikrarcı (*confessionalist*) siyasi yapının gereği olarak dinler ve mezhepler arası nüfus dengesi konusunda hassas olan Lübnan başta üzere olmak üzere ülkeleri içinde istikrarsızlık unsuru olarak gördükleri Filistinli mültecileri sonsuza dek barındırmak istemeyen Ürdün ve diğer Arap Ülkeleri'nin ABD Planına yanıtı Arap Birliği zirvesinden verildi. Arap Birliği mültecilerin dönüş hattını tanımayan ABD planının reddettiklerini açıkladı.

Arap birliği adına açıklamada bulunan Mısır Dışişleri bakanı Amr Musa, Lübnan başta olmak üzere mültecilere ev sahipliği yapan ülkelerin ABD planında öngörülen ev sahibi ülkelerin mültecileri “absorb” etmesi formülünü reddettikleri ve Arap Devletlerinin Filistinli mültecilerin dönüşünü “kutsal bir hak” olarak gördüklerini ifade etti.

Peki İsrail Devleti'nin yurdundan sürgün ettiği Filistinlilere geri dönüş hakkı tanınması gerçekten “İsrail Devleti'nin temel niteliğini ortadan kaldıracak” bir sonuç doğurur mu?

Konunun daha iyi anlaşılması için iki noktaya mutlaka detaylı bir biçimde bakmak gerekiyor. Birincisi İsrail için Yahudi Devleti karakterinin neden ve ne anlamda vazgeçilmez olduğu, bu-

nun tarihsel kökenleri; İkinci olarak ise tüm dünyaya yayılmış Filistin diasporası ve/veya mültecilerinin konumları ve geri dönüş konusundaki ısrarlarının gerekçe ve sınırlarının anlaşılması.

Siyonist Nüfus Politikasının Kökleri:

Dünyanın dört bir yanına yayılmış bulunan Yahudiler kendileri için güvenli bir anayurt ve devlet arayışlarında yaşadıkları belki en büyük sorun üzerinde çoğunluk oluşturduklarını iddia edebilecekleri bir coğrafyadan söz edemiyor olmalarıydı. 1900'lerin başından itibaren çeşitli anayurt seçenekleri üzerinde durmuş ve artık bu konuda en uygun yerin tarihsel olarak da Yahudi anavatanı olan Filistin olduğuna karar verilmişti.

Filistin, tarihsel olarak en azından bir dönem bir Yahudi Krallığı'nın yurdu ve 19. yüzyılın sonunda artık dünyanın hemen dört bir köşesindeki diasporada olarak yaşayan Yahudilerin dağılmadan önce toplu olarak yaşadıkları son coğrafi bölge idi. Ancak Dünya Siyonist örgütünün siyasal bir karar ile Filistin'i anayurt edinme kararını hayalden gerçeğe dönüştürmenin yolu tarihsel iddialardan değil, Filistin topraklarında belli bir Yahudi nüfus çoğunluğunu sağlamaktan geçiyordu. Bu nedenle Modern Siyonizm'in önderlerinden Chaim Weizmann 1924 gibi erken bir tarihte bile Filistin topraklarındaki Arap ve Yahudi nüfusun karşılaştırmalı doğum oranlarını izliyordu (Simha (1979) 'dan akt. Mcdowel,1993:645).

Siyonizmin çoğunluğu elde etme stratejisi ise temel olarak bölge üzerinde nüfuza sahip ve Yahudi diasporasının üzerinde etkide bulunabileceği büyük devletlere dayanmaktı. Kararın ilk alındığı yıllarda bölge Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Kudüs Mutasarrıflığı dahilindeydi. Yahudilerden oluşturulan bir heyet Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit ile görüşerek Yahudileri isteğini uygun ve elbette yerleşme hakkı ile sınırlı bir talep (devlet konusuna vardırılmadan) eşliğinde sundular. Abdülhamit bu isteği geri çevirdi.

İttihat ve Terakki döneminde de parti, bölgedeki huzursuzluğu önlemek için 20 Haziran 1909'da, Beyrut'taki 50.000 yabancı uyruklu Yahudi'nin Filistin'e göçünü devletin çıkarlarına zararlı olabileceği gerekçesiyle yasakladı. I. Dünya Savaşı'na kadar Araplar'ın ve Siyonistlerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları sürdü. I. Dünya Savaşı sırasında Siyonist hareketin önderlerinden V. Jabotinski, "33 yıldır Filistin'de Yahudilerin yerleşmesi için Türkler arasında sempati yaymaya çalışıyoruz. Onları seviyoruz, kalplerimizde ayrılık değil, sadece Osmanlı egemenliği altın-

1 Ancak yine de Osmanlı yönetimindeki yahudilerin sayısı 1914 resmi rakamlarına göre yaklaşık olarak 84.660'a ancak ulaşabildi. Bu dönemde bölgenin toplam nüfusu 689.000 idi. Yahudilerin ulaştığı bu rakam I. Dünya savaşında sürgün ve diğer nedenlerle bir düşüş yaşadı ve aynı rakamı tekrar yakalamaları için 1922 yılını beklemeleri gerekecekti. (Halloum, 1988: 145).

da, Filistin'de hürriyet içinde yaşamak var" diyordu (Bozkurt, 1989: 202,203). Ancak kısmi nüfus aktarımı dışında Osmanlı döneminde Siyonist bir başarıdan söz etmek pek doğru olmaz.

Her şey bir yana küçülen İmparatorluğun Arap tebaasının tepkisini almak Osmanlı için hiç rasyonel bir davranış olmazdı. Nitekim devletin en ufak bir eğilim göstermemesine rağmen II. Meşrutiyet Meclisi'nin Arap mebusları Yahudilerin yerleşme ve toprak satın alma taleplerini meclise taşıyıp soru önermeleri verdiler (Kayalı, 2000:116). Konunun ilk muhatabı olan Abdülhamit gibi (Halloum, 1988:164) Jön Türkler de (Kayalı, 2000: 5,166,230) İmparatorluğun toprak bütünlüğünü korumak adına Yahudilerin taleplerini geri çevirdi. Ancak her durumda yerel düzeyde kimi yerel Osmanlı yöneticilerinin rüşvetle ikna edilerek Yahudilere toprak sağlanması gerçekleşebiliyordu (Halloum, 1988:145).¹ Bu aşama konunun üç boyutu olduğunu görüyoruz. Birincisi, Yahudiler Filistin'de nüfus artışı elde etmek istiyorlar ve bu amaca ulaşmak için Osmanlı yönetimi ile anlaşabilecekleri inancındalar. İkincisi, Osmanlıyı yönetimi, beklenin aksine bu yaklaşımı reddediyor. Üçüncüsü, Araplar için konu bu kadar erken bir safha da dahi hassasiyetle ele alınıyor.

Birinci Dünya Savaşı'nda koşullar değişti. Savaş bitmeden Yahudilere bir anayurt vadeden İngiliz Balfour Deklarasyonu yayınlandı. 1917 yılında Filistin topraklarının İngiliz ve müttefik güçlerin eline geçmesi ile birlikte Siyonist stratejinin aradığı uygun koşullarda ortaya çıkmış oldu. Diasporanın belli isimleri özellikle Weizmann, İngilizler üzerinde belli bir etkiye sahipti. Herzl'den sonra Dünya Siyonist Örgütü'nün başına geçen Weizmann örgütün merkezini Londra'ya taşıdı. Bir diğer etken Savaş koşullarında Balfour deklarasyonunun yolunu açtığı politika İngiliz manda rejimi koşullarında artık hayat bulabilirdi. Avi Shaim'in Ortadoğu ve özellikle Filistin'e şekil veren dönem (formative period) olarak adlandırdığı iki savaş arası dönemde bir dizi Yahudi göçü (*Aliyah*) ile siyasal Siyonizm'in hedeflediği nüfus çoğunluğu sağlama ve bunu müteakiben devlet oluşturma sürecinde önemli bir yol alındı (Shaim, 1995:12).

1880'lerden itibaren sınırlı sayıda insanın Filistin'e göçü anlamına gelen *Aliyahlar*'ın ilk ikisi savaş öncesi ve sırasında gerçekleşirken ikinci *Aliyah*'tan itibaren ciddi sayıda Yahudi'nin Filistin'e akmaya başladığı görülür. 1919-1923 yılları arasındaki üçüncü *Aliyah* ile çoğunluğu Doğu Avrupa'dan yaklaşık 30.000 göçmen Yahudi Filistin'e yerleştirilir. 1924-1926 yılları arasında

gerçekleşen dördüncü göç dalgasında ise ağırlıklı olarak Polonya'dan olmak üzere 50.000 kadar Yahudi Filistin'e göç etti. Bu tarihten 1933 yılına kadar yıllık Filistin'e gelen Yahudi göçmen sayısında yıl ortalaması itibarı ile bir düşüş yaşandı. Yahudi Ulusal Fonu'nun (*Jewish National Fund*) ve Genel İşçi Konseyinin (*Histadrut*) tüm yerleştirme tarım araç gereci ve sermaye sağlama çalışmalarına rağmen Filistin'de hayat Batı ülkelerine göre hiç de cazip olmadığından göç sayısında bir düşüş yaşanır. Ancak Hitler'in Almanya'da ipleri tam olarak ele almasının ardından yani 1933 yılı ile birlikte beşinci *Aliyah* dalgası ile Filistin'e göç eden Yahudi sayısında dramatik bir artış oldu. 1933-1936 yılları arasında toplam 170.000 Yahudi göçtü.

Göç yalnızca Siyonizm'e ikna edilmiş Yahudilerin değil ancak ABD ve Kanada gibi ülkelerin uyguladığı sınırlı kotalar yüzünden başka seçeneği kalmayan Yahudilerin de başvurduğu bir yol idi. Beşinci *Aliyah* tahmin edilebileceği gibi ağırlıklı olarak Almanya'dan göç eden Yahudileri kapsıyordu ve bunlar daha önceki Yahudi göçmenlerle kıyaslanamayacak kadar iyi eğitilmiş ve sermaye sahibi göçmenlerden oluşuyordu. Bunlar daha çok sahil kentlerine yerleştiler ve girişimcilik ile iştiğal ettiler (Cleveland, 1994:236).

Sonuçta İngilizlerin savaş öncesi Araplarla aralarını açmanın hayırlı olmayacağına karar vermeleri ve Yahudi göçlerine yasak getirmeleri ile birlikte göçler illegalleşir ve sayı oldukça düşer. 1922'de sayıları Yahudi kaynaklarına göre 93.000 Filistin kaynaklarına göre 84.000 olan Filistin'deki Yahudi nüfusu 1936 yılının sonunda 382.000 ulaşır. Bu dönemde Arap nüfusu 700.000'den 983.000'e ulaşmıştır. 1946 yılına gelindiğinde ise 1.310.866 Arap karşılık 599.922 Yahudi ve 31.562 Arap ve Yahudi olmayan nüfus tablosu ile Filistin'in yüzde 67'si Arap, yüzde 31'i Yahudi ve yüzde 2'si diğerlerinden oluşuyordu (Cleveland, 1994:237).

İsrail Devleti kurulduğunda Filistin'in demografik tablosundaki Yahudi nüfusunda patlama meydana geldi. En büyük göçler devlet ilanının ardından meydana geldi. İsrail devletinin kurulduğu yıl olan 1948'de 650.000 olan Yahudi nüfusu 1951'de 1.300.000'e ulaştı. Bu dönemde gelenlerin neredeyse tamamı Naziler tarafından yerlerinden edilmiş Doğu Avrupalı Yahudiler idi.

Ancak bu tablonun öteki yüzünde Filistin dramı vardı. 1948 tarihi Yahudiler için devletleşmenin ilk yılı olurken Filistinliler için sürgün ve yurtlarından olmanın ilk yılı anlamını taşıyordu. 1948-49 savaşının ardından Filistinli Arap nüfusun yüzde 37'si diaspora konumuna düştü. 1967 savaşının ardından ise Filistinli-

ler'in yarısı Filistin toprakları dışında mülteci konumunda bulunuyordu. İsrail'in sınır dışı etme politikaları sonucunda 1979 yılı itibari ile Filistinlilerin yüzde 57'sinden fazlası, 1982 itibari ile de yaklaşık yüzde 60'ı mülteci konumuna düştü. Bunların büyük bir kısmı komşu Arap devletleri içinde ağır şartlar altında barındıkları mülteci kamplarında yaşadılar (Halloum, 1988:31).

Filistin Diasporası

1948 Arap-İsrail savaşının ardından Filistinliler bir dizi göç dalgası yaşadı ya da maruz kaldı. 1948 mültecilerine ek olarak yüz binlercesi de 1967'de yerlerinden edildi (*displaced*) Tüm bu göç dalgalarının sonucunda farklı ülkelerde biriken bir mülteci ve yerlerinden edilmiş insanlar topluluğu Filistin diasporasını oluşturuyor. Filistin Merkezi İstatistik Bürosu verilerine göre tüm dünyadaki toplam Filistinli 1998 yılı itibarı ile 8.041.569'u buluyordu. Bu sayı günümüzde toplam 9 milyona yakın bir nüfusu ifade ediyor.

Filistinlilerin dünya üzerindeki dağılımı ise şöyle:

İsrail	: 910,510
Gazze	: 1,039,580
Batı Şeria	: 1,857,872
Ürdün	: 2,328,308
Lübnan	: 430,183
Suriye	: 465,662
Mısır	: 48,784
Suudi Arabistan	: 274,762
Kuveyt	: 37,696
Diğer Körfez Ülkeleri	: 105,578
Irak, Libya	: 74,284
Diğer Arap Ülkeleri	: 5,544
Amerika (tüm kıta)	: 203,558
Diğer	: 259,248
Toplam	: 8,041,569

Kaynak: Le Monde Diplomatique, Aralık 2000 (UNWRA Reports'dan)

Tüm Filistinli nüfusunun yaklaşık 3.6 milyonu Ürdün, Suriye, Lübnan, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde kısa adı UNRWA olan Birleşmiş Milletler Filistinli Mülteciler Ajansı'nın yönetimindeki kamplarda yaşıyor (Le Monde Diplomatique, 12/2000).

Mültecilerin koşulları

Filistinli Mültecilerin koşulları buldukları ülkelere göre farklılık gösteriyor. Bu farklılık Filistinli mülteciler, FKÖ ve di-

ğer örgütlerle bu ülkelerin ilişkileri ve ev sahibi ülkelerin iç dinamiklerine göre belirleniyor.

Ürdün'deki mültecilerin yüzde 18.2'si kamplarda yaşamaktadır. İsrail devletinin kuruluşunun ardından en yüksek sayıda mülteci bu ülke tarafından kabul edildi. Ürdün İsrail'in kuruluşu ve onu izleyen savaşlarda kabul ettiklerinin dışında 1990 yılında da ek olarak Körfez Savaşı'nda FKÖ'nün Irak'ı desteklemesi nedeniyle Kuveyt'ten kovulan 300.000 mülteciyi daha kabul etmiştir.

Ürdün Filistinli mültecilere ulusal pasaport sağlayan tek ülke olsa da bu ülkedeki mülteciler de çeşitli ayrımcı uygulamalara maruz kalıyor. 1970 yılına kadar El Fetih ve FKÖ en güçlü desteğini bu ülkedeki kamplarda yaşayan Filistinlilerden alıyordu. Ancak Kara Eylül olarak bilinen 1970-71'de Ürdün ordusu ile girilen "iç savaşın" ardından FKÖ bu ülkeden kovuldu.

Lübnan'daki mültecilerin yüzde 55'i hala kamplarda barınmaktadır. Ürdün'den Kovulan Filistinli siyasi örgütlerin merkezi Lübnan olmuştu. Ancak FKÖ 1982 yılında merkezini buradan da taşımak durumunda kaldı. Mülteciler arasında güçlü bir maddi ve manevi dayanışma örgütlemeyi başarmış olan FKÖ'nün bölgeden çekilmesi ile birlikte mülteciler korumasız ve yardımsız kaldı.

Lübnan ülkesindeki mültecilere doğal vatandaşlık hakkı vermeyi reddetti. Mülteciler yıllardır yaşadıkları bu ülkede iş bulmak ve kamu haklarından yararlanmak konusunda ciddi sorunlar yaşıyor. Ülkedeki mültecilerin işsizlik oranı yüzde 40 civarında.

Suriye'de bulunan mültecilerden yüzde 29'u kamplarda kalmaktadır. Suriyelilerin sahip olduğu haklara sahip olmakla birlikte sıkı bir denetim altında tutulmaktalar. Batı Şeria'daki mültecilerin yüzde 26'sı, Gazze'deki mültecilerin ise yüzde 54.8'i kamplarda yaşamaktadır.

Mültecilerin Dönüş Hakkı

Mültecilerin dönüş hakkı ilk olarak Birleşmiş Milletler Genel Konseyi'nin 11 Aralık 1948 tarihli 194 sayılı kararı ile tanındı. İkinci olarak ise 1973 Yom Kippur savaşı sonrası yapılan değerlendirmeler çerçevesinde 3236 No'lu 22 Kasım 1974 tarihli kararda Filistinlilerin dönüş hakkı geri alınamaz (*inalienable right*) bir hak olarak tanımlandı.

3236 No'lu BM kararı Filistinlilerin dönüş hakkını vazgeçilmez bir hak olarak tanımlamanın ötesinde Filistin sorununun çözümünde kilit bir başlık olarak da adlandırılıyordu. Ancak İsrail ve Filistin arasında bugün olduğu gibi somut bir barış gündemi

- 2 Lukacs 22 Kasım 1974 tarihli *UN General Assembly Resolution 3236 Concerning the Question of Palestine* adlı belgeye dayanmaktadır.
- 3 Lukacs 25 Eylül 1979 tarihli *Statement of the Problem in the Middle East, Soviet Foreign Minister Gromyko at the UN General Assembly* adlı belgeye dayanmaktadır.
- 4 Lukacs, 29 Temmuz 1984 tarihli *The Soviet Union Proposal on the Middle East Settlement* adlı belgeye dayanmaktadır.
- 5 Lukacs, 1969 tarihli *The Rogers Plan: Adress by Secretary of State Rogers, Washington, DC., 9 December* adlı belgeye dayanmaktadır. Özellikle belge içindeki ilgili alt başlığa ("*Issues of Refugees and Jerusalem*") bkz.

olmadığı için bu karar da Filistinlilerin dönüş hakkı ile İsrail topraklarının mı yoksa Filistin topraklarının mı kastedildiği özel olarak belirtilmemiştir. Dönüş hakkı temel bir hak ve İsrail'in kabul etmeye zorlanacağı bir karar olarak formüle edilmiş ise de detaylı bir tanımla ele alınmamıştır (Lukacs, 1992:15).²

Bu dönemde Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko BM Genel Kurulu'nda açık bir biçimde Filistinlerin vazgeçilmez haklarının (bu arada dönüş hakkının da) sağlanması gerektiğini belirtirken dolaylı bir biçimde de olsa İsrail topraklarının dahil olduğu bir dönüş hakkından bahsediyordu (Lukacs, 1992:17).³ Ancak açıkça Arapları desteklediğini belirten Sovyetler dahi kimi zaman geri dönüş hakkı ya da tazminat ödenmesi önerisi getirerek, Filistinlilerin vazgeçilmez haklarını tazminat ile gidermeye dönük politikalar izleyebilmişlerdir (Lukacs, 1992:27).⁴

Amerika Birleşik Devletleri ise pek çok belgesinde *ne ilginçtir ki* Filistin sorununun alt maddelerini belirtirken Kudüs (ya da kutsal yerler) ve mülteciler sorununu aynı alt başlık içinde ele almıştır. Tıpkı Bill Clinton'un 2 Ocak 2001 tarihli Barış Önerisi'nde olduğu gibi. ABD'nin genel olarak 1967 sonrası statükoda değişiklik istediği söylenebilir. Ancak tümüyle 1967 öncesine dönmenin mümkün olmadığı fikrinde İsrail'e destek olan ABD için Kudüs'ün karşılığı mültecilerin dönüş hakkından vazgeçmesidir. Bunun ilk emarelerini 1969 tarihli Rogers Planı'nda görebiliriz. Rogers 1969 yılında bugünkü tartışmanın bir benzerini yapmaktadır. Ona göre diğerleri içinde öyle iki başlık vardır ki tüm diğer konulardan daha önemlidir: Kutsal Yerler ve Mülteciler sorunları. Rogers İsrail'in tek taraflı olarak 1967 de ortaya koyduğu statükoyu eleştirir ancak mülteciler konusunda asıl vurguladığı şey mağduriyetlerinin giderilmesi için bir şeyler yapılmasıdır. Dönüş hakkı kavramını kullanmaz. Kudüs konusunda ise daha eleştireldir ve İsrail'in tutumunu tanımadıklarını rahatlıkla söyler (Lukacs, 1992:55-60).⁵

Ancak BM'nin bir çok kararını ve ABD ve SSCB'nin BM ile uyumlu pek çok yaklaşımını dinlemeyen İsrail devleti Filistinlilerin geri dönüşü konusunda en ufak bir yumuşama göstermedi. Tüm görüşme ve barış çağrılarını önce kendi varlığını tanıma koşuluna bağlayan İsrail ile, İsrail'den önce işgal ettiği topraklardan çekilmesini isteyen Arap devletleri ve Filistin ulusal hareketi arasında barış görüşmelerinin başlayacağı 1991 yılına kadar bu konu iki taraf arasında somut bir müzakere maddesi haline dahi gelmedi.

Barış Görüşmelerinde Mülteciler Sorunu

1991 yılından itibaren mülteciler konusu üç ayrı forumda konuşuldu. Bunlardan birincisi 1991 yılındaki “Mülteciler Konusunda Çok Taraflı Çalışma Gurubu” toplantısı idi. İkincisi Dörtlü Komite toplantıları ve üçüncüsü de İsrail-Filistin ikili konuları başlıklarındaki toplantılara işaret ediyordu.

Mülteciler Konusunda Çok Taraflı Çalışma Gurubu 30 Ekim 1991’de başlayan Madrid Konferansında kuruldu. Ortadoğu, İsrail, Mısır, Ürdün, Filistinliler, Suriye ve Lübnan’dan toplam altı delege ile temsil edilirken (Suriye ve Lübnan daha sonra toplantıyı boykot etti). İsrail mülteciler sorununun tüm Ortadoğudaki mülteciler olarak geniş bir biçimde ele aldirmek gibi bir taktik izledi. Toplantılar 1995 Aralığına kadar askıya alındı. Somut bir ilerleme sağlanamadı.

Dörtlü Komite, Oslo düzenlemeleri uyarınca ara dönemde 1967’de yerlerinden olmuş kişilerin problemleri ile ilgili konuları ele almak üzere kurulmuştu. Ancak pratikte tek bir adım dahi atılmadı bu komite ile de. Filistinli mülteciler sorunu İsrail-Filistin ikili konuları çerçevesinde nihai statü tartışmaları içinde ele alınacak konulardan birisi olarak tanımlanıyordu.

Problem daha önce de işaret ettiğimiz üzere İsrail ve Filistin arasındaki ikili sorunlardan birisi olmasının yanında komşu Arap ülkeler başta olmak üzere mültecilere ev sahipliği yapan tüm ülkeleri ilgilendiren bir boyut taşımaktadır. Suriye, Ürdün ve Lübnan en çok mülteci barındıran ülkeler olarak bu ülkelerin başında gelmektedir ve soruna bu anlamda taraftırlar.

Filistinliler için Oslo görüşmeleri sırasında kabul edilmesi gereken hem Filistinli göçmen sorununu yaratmanın sorumluluğunun hem de bunların dönüş haklarının İsrail tarafından tanınması idi. Filistin bu tanınmanın ardından yapılacak uygulamayı tartışılabilir bularak belli bir esneme payı da gösteriyordu. Ancak İsrail tarafı mültecilerin dönüş hakkını reddedip onların ev sahibi ülkelere kalması ve bu ülkelere nihai yerleşimlerinin sağlanması için uluslararası yardımın temin edilmesini görüşünü savundu.

İsrail’in diğer konularda gösterdiği esnemeyi mülteciler konusunda hiç ama hiç göstermemesi ardında çok temel bir gerçek var: İsrail bir Yahudi devleti olarak kuruldu ve Filistinli mültecileri kabul etmesi durumunda demografik olarak bir Yahudi devleti olmaktan çıkacak hale gelme endişesi var. Barış için toprak formülasyonunu savunan İsraili çevreler dahi barış için mülteci dönüş hakkı dememekte. Bu konuda tüm İsrail tabiri caiz ise tek bir beden gibidir.

6 *İsrail Nüfus Bürosu Internet Sitesi'ndeki bilgilerden yararlanılmıştır.*

İsrail'in mültecilerin dönüş hakkı konusundaki katılığını anlamak için ülkedeki mevcut Yahudi nüfus sorununa ve devletin yaşadığı ikileme daha yakından bakmalıyız.

İsrail Devleti'nin ikilemi

Siyasal Siyonizm'in hedefi İsrail devleti idi. Doğal olarak, gerçekleşen bu hedefin siyasal Siyonizm'in şekillendirici ilkeleri altında olduğu söylenebilir. İsrail Devleti tüm sorunlarına rağmen biçimsel anlamda da olsa Ortadoğu'nun en demokratik ülkelerinden birisidir. Ülke içinde emek cephesinin örgütlenme ve ifade hakkı, örneğin hiçbir Ortadoğu ülkesinde görülmecektir kadar ileridir. Toplum kozmopolit bir kültürel bileşimin yanında ortak değerler kümesine de sahiptir.

Bir Yahudi devleti olmasının yanında pek çok kentte Yahudi nüfusunun üçte biri ile yarısına yakını arasında değişen Arap nüfus mevcuttur. Kısaca İsraili Araplar olarak adlandırılan bu kesimin yaşam koşulları ve kimlik oluşumları özerk yönetim altında bulunan Filistinlilerin çoğunlukta olduğu Batı Şeria ve Gazze'dekinden farklıdır. İsrail vatandaşı olan bu Arap topluluğunun toplam 6 milyon civarındaki İsrail nüfusu içindeki payları altında birin üzerindedir. Bir milyonu biraz aşkın bu nüfusun yüzde sekseni Sünni Müslüman, yüzde 12'si Hıristiyan ve yüzde 8'i de Dürzi Araplardan oluşmaktadır.⁶

İsrail devleti toplumsal düzeyde çeşitli ayrımcı uygulamalara tuttuğu Arap vatandaşlarına oy ve siyasal yaşama katılım hakkı tanımış ve Araplar Knesset'te genellikle sol koalisyon listelerinden ya da bağımsız Arap listelerinden seçilerek yer almışlardır. Ancak İsrail'de özellikle sağ güçler yakın geçmişte şimdi İsrail Devleti'nin bulunduğu topraklarda çoğunluğu oluşturan bu Arap vatandaşlarını giderek bir tehdit olarak görmektedir. Arapların nüfus artış oranları İsraili Yahudilerin çok üzerinde gerçekleştiği ve diasporadaki Yahudilerden İsrail devletine akış durduğu sürece bu tehdit algısının artacağı rahatlıkla söylenebilir. Bu konudaki sayısal verilere geçmeden İsrail devletinin kurucu ve mevcut resmi meta-ideolojisi olan siyasal Siyonizmin önemli temsilcilerinin Yahudi nüfusunun mutlak hakimiyetinde bir İsrail devleti anlayışının tarihsel gelişimine bakmakta yarar var.

İsrail devletinin kuruluşunda önceki dönemde izlenen Siyonist nüfus politikasının kökenlerine ilk bölümlerde değinmiştik. Devletin kuruluşu ve özellikle 1948 ve 1967 savaşlarının yüz bin-

lerce Filistinli Arap'ı mülteci konumuna düşürmesine rağmen İsrail devleti kendini “güvende hissedememiş” ve resmi sınırları içindeki Arap nüfusun Yahudi nüfusuna oranını düşük tutabilmek için bir dizi politika geliştirmiştir.

İsrail'in İşçi Partisinin kurucu ve liderlerinden Golda Meir'in İsrail Başbakanı iken 1969'da yaptığı konuşma içindeki Arap azınlık konusunda nasıl bir politika izlendiğine iyi bir kanıt oluşturuyor:

Kendimize şunu sormalıyız: Ne tür bir İsrail İstiyoruz? Benim yanıtlım hiçbir soru ya da kuşkuyla yer bırakmaksızın Yahudi bir İsrail olacaktır. Azınlığın günümüzde yüzde 50'lik bir kesimi oluşturup oluşturmadığına ilişkin gündelik kaygıları bir yana bırakacağımız bir Yahudi İsrail. (Halloum, 1988:37)

Bu 1993'e kadar sürdürülen ve açıkçası rahatlıkla ırkçı diyebileceğimiz İsrail devlet politikasının en ılımlı temsilcilerinden birisi olan Golda Meir'den geliyor. Birde aşırı sağ ve dinci gurupların konuya nasıl yaklaştığı düşünülürse, İsraili Arapların 1990'lara kadar yaşadığı kabusun boyutları daha iyi kavranacaktır.

1967 savaşında Savunma Bakanı olan Moshe Dayan, Doğu Kudüs'ün İsrail'e ilhakı konusunda Arap rahatsızlığı olduğunu ancak bunun hiçbir önem taşımadığını, çünkü onlar istediği için değil İsraililer istediği için orada bulduklarını ifade edecektir. Knesset'in Dış İlişkiler Komisyonu David Hacoheh ise 1973 yılında Araplardan “ onlar insan değil, onlar bir halk da değil onlar tümüyle Arap'tır” diyerek dönemin ırkçılığa kayan Siyonizmini yansıtabilir (Halloum, 1988:38).

Nitekim 1967 ile birlikte şiddeti iyice artan bu ırkçı söylem ve uygulamalar Birleşmiş Milletlerde Siyonizm'in bir ırkçılık türü olarak tescillenmesi ve mahkum edilmesine neden olacaktır. BM'nin 10 Kasım 1975 tarihli 3379 no'lu kararı ile Genel Konsey, “Her Türden ırkçı Ayrımcılığın Eliminasyonu Deklarasyonu” başta olmak üzere çeşitli BM karar, sözleşme ve deklarasyonları çerçevesinde Siyonizm'in bir ırkçılık ve ırkçı ayrımcılık biçimi olduğunu ilan etti (Halloum, 1988:313).

Bildiğimiz gibi İsrail bu tür kararları pek önemsemeden ayrımcı politikalarını ve ülkeden Arapları atma (deportation) uygulamalarını sürdürür. Bu süreç 1990'ların başına kadar sürecektir.

İsrail Devleti'nin Filistinli sayısını azaltmaya çalışmanın yanında etkin olarak uygulamaya çalıştığı iki politika daha vardır: Yahudi nüfus içinde doğumu teşvik yoluyla ülke içindeki Arap-

ların çoğalma katsayısını dengelemek ve diasporadaki Yahudileri İsrail'e yerleşmeye ikna etmek. Ancak bu iki politikanın uygulanmasında da ciddi sorunlar yaşanıyor.

Diasporadan gelen göçmenlerin sayısı Arapların doğum oranındaki artışı dengeleyecek bir etkiye bulunamıyor. İsrail en az yarım yüzyıldır Arapların yüksek doğum oranı konusunda ne yapabilecekleri sorusunu konuşuyor.

1948-49 Arap İsrail savaşının ardından önemli sayıda Arapın ülkeyi terk etmesi İsraililerin mevcut Arapların doğum oranını eskisi kadar çok düşünmemelerini sağladı. Ancak yine de Yahudi nüfusun çoğalması için teşvik edici politikalara başvuruldu. 1943'te 2.2 olan Yahudi doğum oranının yetersiz olduğunu belirterek Filistinli Yahudileri "demografik görevlerini yapmaya" çağıran Ben Gurion Devlet Başkanı olarak iktidara geldiğinde çağrı yapmanın ötesine gitti. Ben Gurion 1949 yılında onuncu çocuğunu doğuracak annelere ödül vermeyi taahhüt eden bir yasa çıkardı. Ancak hesaba katılmayan bir şey gerçekleşti ve kısa bir süre sonra ödül için başvuran İsraili Arap annelerin sayısının Yahudi annelerden kat kat fazla olduğu görüldü. Amacına ulaşmayan yasa 10 yıl sonra yürürlükten kaldırılmak durumunda kaldı (Simha'dan akt. McDowel, 1993:645).

1950'lerin ortasından 1960'ların sonuna kadar yeni bir doğum-nüfus politikası geliştirilmeye çalışıldı. 1966 yılında Bakanlar Kurulu'na sunulan bir raporda yüzyılın sonunda ülke nüfusunun 4.2 milyon Yahudi ve 1.6 milyon Arap'tan oluşacağı öngörülmüyordu. Bu raporun ardından ülke nüfusunun düzenli ve sistematik takibi için merkezi bir nüfus dairesi 1967 yılında kuruldu. İsrail'in geleceği için Yahudi doğum oranının yüksek tutulması elzem bir konu olarak görülüyordu (McDowel, 1993:645).

Raporun öngörülleri tam olarak gerçekleşmedi. Yüzyılın sonuna geldiğinde 1967 savaşındaki yeni sürgün ve göçler ve 1990 sonrasında eski SSCB ülkelerinden gelen yoğun Yahudi göçü sayesinde Yahudi nüfusu 4.2 milyonu aşarken Arap nüfusu 1 milyon civarında kaldı.

İsrail'deki Yahudiler arasındaki doğum oranı gelişmiş batı ülkeleri ortalaması olan 2.2'nin üstünde seyretti. 1950-53 arasında yüzde 3.5 olan doğum oranı 1970'lerde yüzde 3'e geriledi. 1980'lerin başında ise bu oran 2.8 civarında seyrederken Arap nüfusun doğum oranı yüzde 4'ün üzerinde devam etti. 1985 yılında Likud Partili bir milletvekili olan Meir Cohen Avidor Knesset'te yaptığı

konuşmada İsrail'e göçün azalması ile birlikte ortaya çıkan nüfusun oransal gerilemesi riskini her yıl 100.000 Yahudi bebek dünyaya getirerek aşmak gerektiğini belirtti. Bu yıl içinde 60.000 Arap bebeğe karşılık 50.000 Yahudi bebeğin dünyaya gelmesi gerçekten İsrail'de Yahudi nüfusun çoğunluk durumunu korumak isteyenleri (ki bu istisnasız tüm İsraili politikacıları kapsıyordu) telaşa düşürecek özellikte idi. Başbakan Şimon Peres yaptığı konuşmalarda Yahudi annelerden en az dört çocuk doğurmalarını istedi. Başbakan annelere çoğunlukta kalmak için bu görevi yerine getirmeleri gerektiğini sıklıkla anımsatıyordu (Jerusalem Post International 14/12/1986'dan akt. McDowel, 1993:646).

Yahudi annelerin devletin talebine çok heveskar karşılık vermemeleri üzerine devlet de bir yandan Filistinlileri çeşitli bahanelerle ülke dışına kovmaya bir yandan da diasporayı ülkeye çekmeye hız veriyordu. 1972-82 yılları arasında İsrail'e göç eden Yahudi sayısı 178.000 ile sınırlı kalmıştı. Bu yıllarda ABD'de yapılan bir anket Amerikan Yahudi diasporasının yüzde 80'inin göç etmeyi ciddi anlamda pek düşünmediğini ortaya koyuyordu. Arap nüfus ile arasındaki orantıyı sabit tutmak için yılda 60.000 göçmenin İsrail'e gelmesine ihtiyaç duyulduğu halde bu sayı seksenli yıllar boyunca yılda ortalama 10.000'in altında kaldı. Üstelik bu yıllarda özellikle ABD'ye, tersine göç hareketleri bile yaşanıyordu (Mc Dowel, 1993:646).

1970'lerden sonra İsrail'e göç eden Yahudilerin bu tarihten önce göç edenlerle belirgin farkları var ve bu da İsrail iç ve dış politikasını etkileyen sonuçlar doğuruyor. 70'lerden sonra gelen göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Ortodoks Yahudilerden oluşuyor. Siyasal tercihleri çoğunlukla yayılmacı aşırı sağ ve dinci partilerden yana oluyor. Özellikle ABD'den gelen göçmenler kendi tercihleri ile doğa ve hayat koşullarının ağır olduğu işgal bölgelerindeki yerleşimlere (*settlements*) yerleşmeyi tercih ediyor.

Diaspora göçünün İsrail iç politikasına uzun süre etkisi olan bir diğer özelliği de, İsrail'in işgal ettiği yerlerden çekilmesi durumunda İsrail'e göçün azalacağı endişesinde yatıyordu. 1970'lerden itibaren bu gerçek diğer faktörlerin yanında barışa giden adımları olabildiğince ağırlaştırılan bir etkiye sahip oldu (McDowel, 1993:647).

İsrail'in ısrarlı tüm politikalarına rağmen başarısız olarak değerlendirilebilecek nüfus politikası bu ülkenin hem iç hem de Barış Süreci başta olmak üzere dış politikasına olumsuz etkilerde bulunuyor. Ülke içinde çoğunluğu kaybetme korkusu olma-

yan bir İsrail’de en azından politik yelpazenin solunda bulunanlar için mültecilere dönüş hakkı tanımak daha kolay olabileceken, mevcut durumda dahi çoğunluğu koruma endişesi yaşayan bir İsrail’de hiçbir kesim Filistinli mültecilerin dönüşüne en ufak bir ılımlı yaklaşım göstermiyor. Bu söylediğimiz elbette İsrail politikasının desteklenmesi olarak yorumlanmamalı. Yaptığımız yorum sadece mevcut siyasal güçler, bu güçlerin ülke ve ulusal güvenlik algısı ile politik seçenekler karşısındaki tutumlarının açığa çıkarılması anlamını taşır.

Sonuç

Çalışmamızın başında Barış Süreci’nin Doğu Kudüs’ün statüsü ve Filistin Devleti’nin ilanı gibi yine önemli olan bir konudan değil, mültecilerin dönüş hakkı konusundaki anlaşmazlıktan tıkkandığını belirtmiştik. Bugün İsrail barış masasından çekildikten sonra yedekte tuttuğu kendi barış planını devreye sokmuş durumda. Ördüğü duvar birkaç yıl önce yedekte tuttuğu planın birinci kademe uygulamasıdır.

2001’de iki tarafın yedek planlarını hatırlamakta yarar var: Bu planlar Barak ve Şaron için olduğu kadar de Arafat için geçerli geçerlidir (Benn, 2001). Tek taraflı ayrılma planlarının birbirinden farkı Filistin Özerk Yönetimi’ne bırakılan A ve B bölgelerinin (Batı Şeria’nın yüzde 42’si) dışında kalan C bölgesi üzerinde yoğunlaşıyordu. Üç planda da A ve B bölgesi Filistin devletine bırakılıyor ancak C bölgesi Arafat için tümüyle içerilirken, Barak ve Sharon için pazarlık konusu olarak bırakılıyordu. Pazarlık sonucunda C bölgesinin tümüyle bırakılmasına Barak daha yakın bir politika izlerken (yüzde 5’lik bir Yahudi yerleşimci bölgesi dışında) Şaron daha azını vermek niyetinde idi. Nitekim bugün örülen duvar neredeyse tüm C bölgesini Filistin’in fiilen kontrolünden çıkartacak bir tasarımı temsil ediyor.

İsraili barış yanlılarının İsrailin “güvenlik duvarını” apartheid duvarı olarak adlandırmaları boşuna değil. İşgal altındaki toprakların yaklaşık yarısını bir duvar sınıрыyla diğer yarısından ve İsrail’den ayıran apartheid mimarisi Filistinli mültecilerin yurtlarına dönüş hakkını yeni “yol haritası”ndan tümüyle kaldırıyor. Mülteciler bir yere dönecekse bu ancak Batı Şeria ve Gazze’deki topraklar olabilir demektir İsrail. Üstelik bu kez işgal altındaki toprakların yüzde beşini oluşturan yerleşim bölgelerini koruma adına önerilen Filistin devleti sınırını yüzde 55 daha küçülttüğünden mültecilere kale duvarları içindeki bölgelere geri dönme dışındaki tüm seçenekleri kapatıyor.

8 metre yüksekliğe sahip olan apartheid duvarı tamamlandı-ğında 1000 kilometreyi bulacak. Karşılaştırmak gerekirse bu 155 kilometrelik Berlin duvarının yaklaşık 7 katına denk bir duvardan söz ediliyor burada. İsrail'in Filistin ve Arap dünyasıyla "anlaşma" yöntemini 1948, 1955, 1967, 1982 ve son olarak bu duvar adımıyla yaptıklarıyla değerlendirecek olursak ortaya şu strateji çıkıyor: Önce işgal edip sonra bir miktar çekilmek için pazarlık etme, anlaşamadığı zaman bir miktar daha işgal ve eskiden pazarlık konusu ettiğini ilhak edip yeni işgali pazarlık konusu etme ve bunda da istediği anlaşma sağlanmazsa biraz daha.... Bu bakımdan İsrail güvenlik duvarının yeni bir işgal olarak yorumlanması daha doğrusu işgal altındaki toprakların bir kısmının ilhaki olarak adlandırılması hiç de yanlış olmayacaktır.

Duvar'la Şaronun sağlamak istediği ikinci ve belki de daha önemli hedefin mültecilerin dönüş hakkı tartışmasını masa dışında bırakacak yeni bir statüko ya da "barış" çerçevesi yakalamaktır. Sivilleri öldüren terörist Filistinliler propagandası ABD kamuoyunu arkasına daha rahat almasına yararken, AB kamuoyunu etkisizleştirecek özellikler gösteriyor. Filistinli intihar eylemcileri otobüslerde işine gitmekte olan sıradan İsrailli vatandaşlarını öldürdükçe, İsrail de bu otobüs enkazlarını Brüksel'e gönderiyor. Gönderilen otobüs sayısı mart 2004 itibarıyla sekize ulaştı. Aynı kamuoyunun en az 50 kat daha fazla sivil kaybı olan Filistin halkına kulaklarını kapamış olduğu bir gerçek olsa da sivilleri hedef alan intihar eylemlerinin "Birinci İntifada"da yakalanmış meşruiyet çizgisinin kıyısından dahi geçemediği de bir gerçek. Bu nokta uluslararası kamuoyu desteği almayı etkileyen bir faktör olduğu kadar İsrail içi ve Filistin içi barış hareketinin gelişimi açısından da önemli bir konu oluşturuyor.

Filistin halkının uzun ve destansı mücadelesinde gelinen nokta bir bakıma tam da intihar eylemcilerini meşrulaştırmak isteyenlerin söylediklerini andırıyor: Çaresizlik ve umutsuzluğun patlaması. Oysa Filistin için, gerçekten koşullar çok güç olsa da, çare de umut da vardır. Her gün işe giderken belediye otobüsünde patlayan bir bomba ile ölebileceği halde, olayların görünen yüzünün derinine bakmayı bilen İsrailliler arasındaki barış inisiyatifi hiç de zayıf değildir. Bu bakımdan İsrail'in apartheid duvarını intihar bombaları ile değil, iki tarafın barışseverleri ve emek güçlerinden başka hiç bir kuvvetin yıkamayacağını tespit etmek hem doğru-meşru noktaya işaret etmek hem de tek gerçek alternatifte işaret etmektir.

İki halk apartheid duvarını yıkmadan İsrail'in demografya savaşına da son veremez.■

Kaynaklar

- Benn, A. (2001) "Sharon Reiterates His Seperation Plan", Ha'aretz Daily Newspaper, 16,01,2001.
- Cleveland, W. L. (1994) *"A History of Modern Middle East"*, NY: Westview Press
- The Economist (January 6-12 2001), "The Palestinian Right of Return"
- Flapan, S. (1979) *Zionism and the Palestinians* London: Barnes & Noble.
- Bozkurt, G. (1989) *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halloum, R. (Abu Firas) (1988) *"Palestine Through Documents"*, İstanbul: Belge International Publishing House.
- Kayalı, H. (2000) *"Jön Türkler ve Araplar"*, çev. Türkan Yöney, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lukacs, Y. (der.) (1992) *The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McDowall, D. (1993) "Dilemmas of the Jewish State", A. Hourani, P. S. Khoury, M. C. Wilson (der.) *The Modern Middle East* içinde, London: Tauris Publishers.
- Shlaim, A. (1995) *War and Peace in the Middle East*, New York: Penguin Books.